

**ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**

У статті обґрунтовано вагомість прогнозування як інструменту стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій, означено сутність термінів “прогноз” та “прогнозування”, наведено їх класифікацію за різними ознаками. Визначено учасників державного прогнозування соціально-економічного розвитку території та їх повноваження. Окреслено принципи, на яких повинні базуватись державне прогнозування, склад прогнозних документів, що розробляються в сучасних умовах.

Ключові слова: прогноз, прогнозування, державне прогнозування, соціально-економічний розвиток території, стратегічне планування.

T. W. UMANETS, Y. G. SORGOVYTSKA
SHEE “Odessa National Economic University”

**FORECASTING AS A TOOL FOR STRATEGIC PLANNING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF TERRITORIAL-ECONOMIC SYSTEMS**

Abstract - The article proves the importance of forecasting as a tool of the strategic forecasting of socio-economic development of territorial-economic systems, makes essence the terms “forecast” and “forecasting”, their classification is resulted on different signs. Identified participants of the state forecasting of socio-economic development of the territory and their powers. Outlined the principles on which should be based state forecasting, the composition of the forecast documents developed under modern terms, and given them a description. Identified the need to improve the methodical basis of forecasting as a priority component of the system of socio-economic development of the territory, the clarification of the content and improve the effectiveness of forecasting process through the justification of the conceptual, methodical and practical suggestions for the orientation of its development for effective management of socio-economic development of territorial-economic systems.

Key words: forecast, forecasting, state forecasting and socio-economic development of the territory, strategic planning.

T. В. УМАНЕЦЬ, Я. Г. СОРГОВИЦЬКА
ГВУЗ “Одесский национальный экономический университет”

**ПРОГНОЗИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ**

В статье обосновано значимость прогнозирования как инструмента стратегического планирования социально-экономического развития территорий, отмечено сущность терминов “прогноз” и “прогнозирование”, приведена их классификация по различным признакам. Определены участники государственного прогнозирования социально-экономического развития территории и их полномочия. Определены принципы, на которых должно базироваться государственное прогнозирование, состав прогнозных документов, разрабатываемых в современных условиях. Определена необходимость совершенствования методических основ прогнозирования как приоритетной составляющей системы управления социально-экономическим развитием территории, уточнение содержания и повышение результативности процесса прогнозирования через обоснование концептуальных, методических и практических предложений по ориентированию его развития на эффективное обеспечение управления развитием территориально-экономических систем.

Ключевые слова: прогноз, прогнозирование, государственное прогнозирование социально-экономическое развитие территории, стратегическое планирование.

Вступ України до Європейського союзу підвищує вимоги щодо ефективності українського бізнесу, де економічні інтереси користувачів інформації впливатимуть не тільки на побудову державно-приватних взаємовідносин між органами влади, бізнесом та населенням, але й на прийняття рішень щодо інвестування української економіки як іноземних, так і вітчизняних інвесторів. Без урахування динаміки економічних процесів існуюча система інформаційного забезпечення не має змоги забезпечувати управління соціально-економічним розвитком території інформацією високої якості. Ефективність функціонування цієї системи залежатиме від інформаційної бази, дані якої мають стати основою для покращення мікро- та макро-економічного управління. Це обумовлює необхідність удосконалення інформаційних процесів, посилення вагомості прогнозування в системі стратегічного планування соціально-економічним розвитком територіально-економічних систем.

У дослідження прогнозування та його значення в управлінні соціально-економічним розвитком територіально-економічних систем значний внесок зробили багато вітчизняних та іноземних учених і практиків. Серед вітчизняних дослідників виділяються наукові здобутки Б. Буркинського, В. Василенко, В. Гейця, Б. Грабовецького, Т. Клебанової, Е. Лібанової, С. Максименка, В. Нудельмана, А. Осітнянко, Ю. Палехи, М. Пашути, І. Санжаровського, А. Степаненка, О. Топчієва, О. Черняк тощо.

Враховуючи результати напрацювань учених, слід зазначити, що ряд проблем, які потребують ґрунтовного дослідження, залишилися частково або повністю поза їх увагою. Зокрема, питання соціально-економічного прогнозування розвитку територій розглядаються відокремлено та ізольовано за видами прогно-

зування (демографічне, економічне, бюджетне та ін.), що ускладнює їх комплексне застосування у процесі розробки планів і програм розвитку конкретних територій. Крім того, прогнозні показники макро- та мезо-показників розвитку територій посилено використовуються в менеджменті та маркетингу соціально-економічного розвитку соціо-економічних систем. Зазначене засвідчує новий етап розвитку прогнозування та посилення його вагомості в управлінні.

Метою статті є аналіз теоретичної бази щодо прогнозування як інструменту стратегічного планування соціально-економічним розвитком територіально-економічних систем на засадах бенчмаркінгу.

Державне регулювання наприкінці ХХ ст. стає невід'ємною частиною ринкового господарства, а різні форми прогнозування та програмування – широкою практикою, тому що розвиток держави не можливо здійснювати без передбачення його майбутнього та без прогнозування перспектив розвитку. Економічні прогнози необхідні для визначення шляхів розвитку суспільства та економічних ресурсів, які б забезпечували його досягнення, а також найбільш вірогідних і економічно ефективних варіантів довго-, середньострокових та поточних планів, обґрунтування основних напрямків економічної та інвестиційно-інноваційної політики, передбачення наслідків прийнятих рішень, здійснення запланованих заходів. Сьогодні прогнозування стає одним з головних наукових факторів формування стратегії та тактики суспільного розвитку.

Отже, сучасні умови господарювання потребують максимального розширення фронту прогнозування, подальшого удосконалення методології та методики розробки прогнозів. Чим більш високий рівень прогнозування соціально-економічних процесів території, тим більш ефективним буде стратегічне планування та управління цими процесами в суспільстві.

Таблиця 1

Класифікація прогнозів	
Класифікаційна ознака	Вид прогнозу
За спрямованістю прогнозування	<ul style="list-style-type: none"> – пошуковий: визначення можливого стану економічного явища у майбутньому або ґрунтований на умовному продовженні в майбутнє тенденцій розвитку об'єкта, що вивчається в минулому й сучасному, абстрагуючись від можливих рішень, здатних радикально змінити ці тенденції (планів, програм тощо). Його завдання – з'ясувати, як розвиватиметься досліджуваний об'єкт за умов збереження наявних тенденцій. – нормативний: визначення шляхів і термінів досягнення можливого стану явища, що прийнято за мету; розробляють на базі заздалегідь визначених цілей. Його завдання – визначити шляхи й терміни досягнення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому, які визнано за мету. На відміну від пошукового прогнозу, який у визначенні майбутнього стану об'єкта відштовхується від минулого та нинішнього, то нормативний прогноз здійснюється у зворотному порядку: від заданого стану в майбутньому до наявних тенденцій та зміни їх задля поставленої мети; – цільовий: відповідає на питання що саме треба і чому; – програмний: що необхідно зробити, щоб досягти бажаного
За терміном реалізації	<ul style="list-style-type: none"> – оперативний: від місяця до одного року; – середньостроковий: від 1 до 5 років; – довготермінові: від п'яти до п'ятнадцяти–двадцяти років; – далекоглядні: триваліші за зазначені періоди
За масштабом прогнозування	<ul style="list-style-type: none"> – макроекономічний: охоплює прогноз макроекономічних показників національної економіки в цілому; – регіональний: розробляється для окремих адміністративно-територіальних одиниць України; – галузевий: складається для окремих галузей певних видів економічної діяльності національної економіки з метою забезпечення взаємозв'язку при розробці макроструктурних прогнозів; – мікропрогноз: розробляється для окремих суб'єктів підприємницької діяльності; – суперпрогноз: охоплює прогноз світової економіки в цілому
За характером досліджуваних процесів, що пов'язані із різними аспектами процесу відтворення	<ul style="list-style-type: none"> – розвитку виробничих відносин; – соціально-економічних передумов і наслідків науково-технічного прогресу; – динаміки національного господарства: його темпів, чинників та структури; – відтворення трудових ресурсів, зайнятості й підготовки кадрів; – економічного використання природних ресурсів; – відтворення основних фондів і капітальних вкладень; – рівня життя населення; – фінансових відносин, доходів і цін; – зовнішніх економічних зв'язків

Розгляд теоретичних основ прогнозування як інструменту стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіально-економічних систем необхідно починати з правильного розуміння термінології в контексті даної проблеми, тобто необхідно чітко зазначити, що ми розуміємо під такими термінами, як: прогноз, прогнозування, його об'єкти, види, функції.

Існує декілька трактовок категорії “прогноз” [1, с. 4; 2, с. 7] – це:

- науково обґрунтоване, вірогідне уявлення про можливий стан об'єкту у майбутньому, об альтернативних шляхах і термінах його здійснення;
- пошук реалістичного та економічно виправданого рішення;
- засіб обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування відносно регулювання соціально-економічних процесів.

Класифікацію прогнозів за певними ознаками представлено у таблиці 1 [1–7].

Що стосується терміна “прогнозування”, то, перш за все, необхідно зазначити, що це процес розробки прогнозів. Крім того, це складова частина державного регулювання економіки, яка повинна виявити найбільш вагомі проблеми та визначити шляхи розвитку території. Деякі вчені зазначають, що прогнозування – це передбачення тенденцій майбутнього розвитку, наслідків вірогідних зрушень в економіці на мікро-, мезо- та макrorівнях і реалізація рішень, що приймаються [5, с. 4]. Відповідно до Закону України “Про державне прогнозування та розробку програм економічного та соціального розвитку України” державне прогнозування розглядається як науково обґрунтоване передбачення напрямків економічного та соціального розвитку держави, окремих видів економічної діяльності (галузей) або окремих адміністративно-територіальних одиниць, а також можливого стану економіки або соціальної сфери в майбутньому та альтернативних шляхів і термінів досягнення прогнозних параметрів [1, с. 4].

Завданням соціально-економічного прогнозування, з одного боку, є з'ясування перспективи найближчого або віддаленішого майбутнього, вважаючи на реальні процеси сьогодення, а з іншого — сприяння розробленню оптимальних програм і планів економічного та соціального розвитку об'єкта, що має ґрунтуватися на пропонованому прогнозі й враховувати оцінку прийнятого рішення з позицій його наслідків у прогнозованому періоді.

Загальнотеоретичним підґрунтям прогнозування є спеціальна галузь – прогностика, що вивчає закономірності розроблення прогнозів [8, с. 189; 9, с. 22]. Прогностика визначає також:

- методи прогнозування: сукупність заходів і способів мислення, що вможливорює на основі аналізу ретроспективних даних, екзогенних та ендогенних зв'язків об'єкта прогнозування, а також вимірювань їх у межах явища або процесу, що розглядається, ймовірний висновок стосовно майбутнього розвитку об'єкта;
- способи прогнозування: отримання й оброблення інформації про майбутнє на підставі однорідних методів розроблення прогнозу;
- системи прогнозування: впорядкована сукупність методичних і технічних засобів, що призначена для прогнозування складних явищ або процесів. Вона означає певну єдність методології, організації й розроблення прогнозів, що забезпечує узгодженість, послідовність і неперервність їх.

Найтісніше прогнозування пов'язане із плануванням. План і прогноз – це взаємодоповнювальні стадії планування за вирішальної ролі плану як провідної ланки управління суспільним виробництвом. При цьому прогноз виступає чинником, який орієнтує наявну практику на можливості розвитку в майбутньому, а прогнозування є інструментом розроблення планів. Прогнозування й планування відрізняються й тим, що характеризують різні стадії пізнання досліджуваного об'єкта, різні, хоча й взаємопов'язані, форми передбачення його майбутнього стану.

Основними вимогами та пов'язаними із ними проблемами під час розроблення технологій прогнозування соціально-економічного розвитку є:

- виконання прийнятих у прогностиці принципів системності, узгодженості, варіантності, безперервності, верифікаційності (тобто ймовірності, точності, обґрунтованості) та рентабельності прогнозів;
- орієнтація на домінуючий вибір нормативного виду прогнозів, за яких прогнозовані показники визначають залежно від співвідношення фактичних і нормативних (ретроспективних і перспективних) значень внутрішніх і зовнішніх чинників;
- використання абсолютних і відносних показників, що відбивають динаміку зміни значень параметрів прогнозованих об'єктів;
- встановлення оптимальної довжини бази й упередження прогнозу.

Розрізняють три основні джерела прогнозної інформації:

- набутий досвід, ґрунтований на знанні закономірностей проходження й розвитку досліджуваних явищ, процесів, подій;
- екстраполяція наявних тенденцій, закони розвитку яких у минулому й сучасному відомі;
- побудова моделей об'єктів прогнозування стосовно очікуваних або накреслених умов.

Цим джерелам інформації відповідають три способи прогнозування, що взаємно доповнюють одне одного:

- експертний: оснований на мобілізації професійного досвіду й інтуїції висококваліфікованих експертів для одержання прогнозів, що не мають кількісних характеристик. Застосовується, коли немає або не

досить статистичних даних, не існує надійних методів оцінювання подій минулого, якщо в розвитку прогнозованих процесів передбачаються різкі зміни, про характеристики яких майже нічого невідомо;

- екстраполяція: вивчення минулого та сучасного розвитку об'єкта і перенесення закономірностей цього розвитку на майбутнє;

- моделювання: дослідження пошукових і нормативних моделей прогнозованого об'єкта у світлі очікуваних або окреслених змін його стану. Моделі соціально-економічних процесів прийнято розрізняти за методами, які використовують у математиці для їх побудови. Формалізоване відображення вхідних положень має загальну назву – “економіко-математичні моделі”. Вони можуть бути статичними або динамічними, статистичними або детермінованими, лінійними або нелінійними, зі стаціонарною або змінною структурою відображення досліджуваного процесу тощо.

Учасниками державного прогнозування соціально-економічного розвитку України є [5, с. 4–7]:

- Верховна Рада України: відповідно до Конституції України затверджує Державну програму економічного та соціального розвитку України на відповідний рік;

- Кабінет Міністрів України: організовує підготовку прогнозів економічного та соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди та затверджує їх, розробляє та здійснює Державну програму економічного та соціального розвитку України на майбутній рік, організовує підготовку прогнозів розвитку окремих галузей та видів економічної діяльності на середньостроковий період і їх затвердження; визначає структуру прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку, терміни та процедуру їх розробки, делегування повноважень при їх здійсненні; затверджує проект державної програми економічного та соціального розвитку України на майбутній рік і представляє його на розгляд Верховній Раді України; забезпечує та контролює виконання Державної програми економічного та соціального розвитку України і програм розвитку окремих галузей економіки та видів економічної діяльності.

- уповноважений центральний орган виконавчої влади по питанням економічної політики (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства як головний виконавець і координатор робіт по прогнозуванню економічного і соціального розвитку і підготовки програм економічного і соціального розвитку. Цей орган сумісно з НБУ, Фондом державного майна України, Анти-монопольним комітетом України та іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади розробляє та узгоджує прогнози економічного та соціального розвитку України на середньостроковий та короткостроковий періоди і Державну програму економічного та соціального розвитку України на майбутній рік, здійснює щоквартальний моніторинг її виконання; розробляє структуру прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку, методичні рекомендації щодо їх підготовки, відповідає за впровадження в практику сучасних технологій прогнозування соціально-економічних процесів; здійснює організаційно-методичне керівництво та координує підготовку прогнозів економічного та соціального розвитку областей, районів та міст на короткостроковий період.

- інші центральні органи виконавчої влади: беруть участь у розробці проектів прогнозів економічного та соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди і Державної програми економічного та соціального розвитку України на майбутній рік, забезпечують виконання задач у відповідних галузях економіки та сферах діяльності, що визначені програмою; відповідно до визначених КМУ переліком розробляють прогнози та програми розвитку окремих видів економічної діяльності та галузей.

- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування: розробляють та забезпечують контроль за виконанням прогнозів економічного та соціального розвитку областей, районів, міст на середньостроковий період, програми економічного та соціального розвитку на короткостроковий період.

- обласні, Київська міська державна адміністрація: приймають участь у розробці проектів прогнозів економічного та соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди та Державної програми економічного та соціального розвитку України на майбутній рік, забезпечують виконання визначених цією програмою задач на відповідній території.

Державне прогнозування повинно базуватись на таких принципах, як [5, с. 21–25]:

- принцип науковості: забезпечується розробкою різного роду програмних документів щодо забезпечення економічної самодостатності регіону на науковій основі з постійним удосконаленням методології та широким використанням світового досвіду;

- принцип постійного аналізу та контролю за виконанням програм розвитку регіону: передбачає своєчасне усунення помилок в економічній діяльності регіону та здійснення необхідних заходів щодо виконання планових показників. Постійний контроль дозволяє своєчасно виявляти відхилення, упущення, диспропорції та оперативно використовувати резерви з метою прискорення темпів виробництва в галузях або видах економічної діяльності регіону;

- принцип об'єктивності: прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку регіону розробляються на основі перевірених даних державного комітету статистики України та Головних управлінь статистики у регіоні, уповноваженого центрального органу виконавчої влади по питанням економічної політики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних офіційних даних НБУ;

– принцип цілісності: забезпечується розробкою узгоджених прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку регіону в цілому, окремих видів економічної діяльності, адміністративно-територіальних одиниць обласного підпорядкування на коротко- та середньострокові періоди;

– принцип орієнтування програм розвитку регіону на максимізацію добробуту населення: необхідно узгоджувати ресурси та потреби в засобах виробництва, які є необхідними для виробничого процесу, його розширення, створення матеріальних резервів і страхових запасів, продукції споживання для населення; в засобах виробництва та предметах споживання з метою функціонування бюджетної сфери;

– самостійності: місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у рамках своїх повноважень відповідають за розробку, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

– взаємозв'язку прогнозування, перспективного та поточного планування: передбачає зв'язок, генерального спрямування соціально-економічного, науково-технічного та інноваційного розвитку суспільства з поточними короткостроковими прогнозами та планами;

– принцип визначення правильних пріоритетів у розвитку регіону: передбачає у планах правильне визначення пріоритетів у розвитку видів економічної діяльності регіону з метою забезпечення прогресивних зрушень в економічних пропорціях, підвищення ефективності інвестицій та суспільного виробництва в цілому, розв'язання соціальних і екологічних проблем, ресурсозбережень, підвищення конкурентоспроможності ринків в умовах глобалізації;

– принцип комплексної оцінки сучасного рівня розвитку економіки регіону: проявляється у тому, що розробка планів повинна базуватись на результатах комплексного аналізу ретроспективного періоду. При цьому прийнятий для діагностування попередній період повинен за розміром тривалості бути таким, як і перспективний або перевищувати його.

– принцип збалансованості: передбачає узгодження показників виробництва з суспільним попитом на продукцію, грошовими доходами населення, підприємств, організацій, установ, з їх витратами; наявності ресурсів з їх суспільною потребою, а також інших показників, що забезпечують різні пропорції розвитку економіки регіону;

– гласності: прогнозні та програмні документи економічного та соціального розвитку повинні бути доступними для громадськості, наукових співробітників і усіх зацікавлених суб'єктів економічної діяльності;

– принцип реальності: передбачає забезпечення планів природними, матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами, ефективне їх використання. Він забезпечує відповідність поточних і перспективних планів розвитку та постійний їх взаємозв'язок;

– принцип узгодження суспільних, колективних і особистих інтересів: в планах необхідно використовувати комплексну систему інтересів як рушійну силу розвитку виробничих інтересів, розвитку економіки, підвищення її ефективності. Особиста та колективна зацікавленість відображається не тільки у високих задачах виробництва, але й в мотивації ЕАН до продуктивної праці, а регіону – до економічної самодостатності за рахунок впровадження нової техніки, підвищення кваліфікації працівників і якості продукції;

Прогнозування виконує три основних функції в державному регулюванні національної економіки: передбачення вірогідних тенденцій та циклічних коливань соціально-економічного розвитку держави або регіону в контексті загальносвітової динаміки та напрямків трансформації суспільства; - варіантів і вірогідних наслідків стратегічних і тактичних рішень, що приймаються, в галузі соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, територіального, зовнішньоекономічного розвитку; своєчасне внесення коректив або відміна рішення, якщо цього потребують умови навколишнього середовища, що змінилися, або нова кон'юнктура внутрішнього та зовнішнього ринків. Процес розробки прогнозу нараховує три стадії:

– ретроспективних досліджень: передбачає дослідження історії розвитку об'єкту прогнозування: визначення інформаційної бази прогнозу; спостереження; зведення, групування та обробка матеріалів спостереження відповідно обраним методам.

– діагностики: визначає реальний стан об'єкту прогнозування та на його основі розробляється модель і метод прогнозування.

– проспекції: передбачає розробку самого прогнозу.

До складу прогнозних документів, що розробляються в сучасних умовах, слід віднести:

1) приватні прогнози: відображають зміни окремих сфер соціально-економічного життя, таких як: демографічна ситуація у державі або регіоні; стан природного середовища, стан науково-технічних досягнень та їх впровадження у виробництво; розмір та динаміка попиту населення на товари та послуги; прогнози основних факторів виробництва (капіталу, праці, інвестицій); прогнози розвитку певних видів економічної діяльності національної економіки держави або регіону.

2) комплексний економічний прогноз: відображає майбутній розвиток національної економіки держави або її певного регіону.

Незважаючи на те, що в управлінні соціально-економічним розвитком території особлива увага приділяється саме комплексному економічному прогнозу, приватні прогнози також дозволяють органам управління приймати обґрунтовані та виважені рішення щодо певних проблем. Наприклад, розглянемо демографічні прогнози. Вони дозволяють не лише обмежитися визначенням майбутніх характеристик населення

(загальна чисельність, статеві-вікова структура, народжуваність, смертність, міграція), але й адекватно реформувати сфери охорони здоров'я і освіти, культури, фізичної культури і спорту, здійснювати продовольче, житлове, транспортне, пенсійне забезпечення населення, його соціальний захист тощо. Одночасно це впливає на характер міграційної політики, зокрема, регулювання трудової еміграції.

В Україні дослідження проблем демографічного розвитку здійснює Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Він проводить фундаментальні та прикладні дослідження, моделює новітні тенденції, розробляє комплексні демографічні прогнози та концептуальні засади державної соціально-демографічної політики. Так, за висновками дослідження динаміки базових складових людського розвитку в регіонах України, міжрегіональна диференціація демографічної ситуації зумовлена комплексним впливом різноманітних природно-географічних, історичних, економічних, політичних та соціальних чинників. Причому здійснювані впродовж останніх років соціально-економічні реформи, зокрема, тенденція перенесення їх акценту саме на регіональний рівень, суттєво позначаються на міжрегіональній диференціації, а в багатьох випадках спричиняють її поглиблення [10]. Це обумовлює нагальну потребу розробки не лише державної політики, спрямованої на невідкладне вирішення гострих соціально-демографічних проблем в Україні, а й регіональних програм, включення завдань подолання негативних тенденцій демографічних процесів у регіональні стратегії розвитку як пріоритетних напрямків. Отже, демографічні прогнози є важливим елементом в управлінні розвитком території, оскільки дозволяють на основі знання перспектив цілеспрямовано впливати на розвиток соціально-економічних явищ, місцевого значення, своєчасно виявляти негативні тенденції та адекватно реагувати на них.

Розглядаючи теоретико-методичні підходи щодо удосконалення прогнозування соціально-економічного розвитку території, слід зазначити таке:

– економічний та соціальний розвиток – це багатоаспектний, багатофакторний та суперечливий процес, тому прогнози повинні бути багатоваріантні. Це дає змогу оцінити можливі зміни. У сучасних умовах господарювання необхідно використовувати синергетичний підхід до вивчення даної проблеми, тому що в умовах кризових етапів в розвитку економічної системи вона стає нестійкою та некерованою і достатньо збігу випадкових обставин, щоб траєкторія динаміки системи різко змінилась.

Для розробки прогнозних документів економічного та соціального розвитку використовують комплексний аналіз за такими напрямками: демографічна ситуація; стану використання природного, виробничого, трудового, науково-технічного та інноваційного потенціалів; рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки; оцінка досягнутого рівня розвитку економіки та соціальної сфери з урахуванням впливу зовнішніх, політичних, економічних і інших факторів; тенденції розвитку вищезазначених факторів на майбутній період.

Отже, існуюча практика територіального прогнозування та планування обмежується визначенням пріоритетів економічного та соціального розвитку територій і розробкою комплексних або цільових програм, але при цьому реально не використовуються повною мірою всі існуючі методи прогнозування, які дають можливість передбачення майбутнього розвитку не лише на основі аналізу статистичних даних, а й визначення внутрішніх і зовнішніх факторів впливу, врахування кількісних і якісних змін, що відбуваються в адміністративно-територіальних одиницях (регіонах, районах, містах, селах, селищах). В результаті існує неузгодженість реальних потреб ресурсного забезпечення бюджетних цільових програм, які повинні працювати на перспективу та їх співвідношення зі щорічними бюджетними можливостями відповідних територій. На основі розроблених прогнозів має формуватись економічно обґрунтована модель розвитку території, яка повинна передбачати не менш ніж три сценарії розвитку: песимістичний, оптимістичний, реалістичний, які визначаються через призму оцінки майбутніх векторів впливу зовнішніх факторів та траєкторії змін внутрішнього середовища. Економічно обґрунтована модель розвитку має стати поштовхом для розробки регіональної стратегії розвитку на основі методології стратегічного планування, наряду зі SWOT-аналізом території і TOWS-аналізом стратегічного вибору. Ключовими позиціями регіональної стратегії розвитку, як відомо, є визначення бачення майбутнього і пріоритетів з наступною розробкою плану конкретних дій за кожним з них. Доцільно розробити також сценарії майбутніх змін і стратегії подолання ризиків, які виникатимуть у процесі реалізації планів розвитку території. Реалізація розробленої регіональної стратегії має привести до кількісних і якісних змін у соціальній, економічній, екологічній, гуманітарній та інших сферах життєдіяльності регіону, якості людського потенціалу, що підтвердить його перехід до іншого стану, тобто власне буде спостерігатись процес соціально-економічного розвитку території, індикаторами якого слугуватимуть індекс людського розвитку, індекс конкурентоспроможності території.

Висновки. Будь-яке господарське, а тим більш стратегічне рішення не може бути прийнято та виконано без передбачення можливих ризиків, вибору стратегічних пріоритетів, цілеспрямованих дій щодо їх реалізації. Для цього використовують такі інструменти, як: прогнозування, стратегічне та індикативне планування, програмування соціально-економічного розвитку держави та її регіонів. Таким чином, держава виконує не тільки функцію загального регулювання економічного життя, але й свою стратегічно-інноваційну функцію, яка визначає напрямок структурних зрушень і інноваційного розвитку з урахуванням перспектив розвитку держави та її місця у світовому господарстві. Проблеми існуючої теорії, методології та організації прогнозування соціально-економічного розвитку територій потребують вирішення з урахуванням практичних запитів сучасного управління. У свою чергу, це забезпечує можливість розширення функ-

ціональності прогнозування для прийняття обґрунтованих рішень, орієнтованих на досягнення ефективності використання економічного потенціалу територіально-економічної системи та максимізацію вартості бізнесу, що сприяє посиленню вагомості прогнозування в управлінні. Розгляд теоретичних основ прогнозування як інструменту стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіально-економічних систем визначив необхідність удосконалення методичних засад прогнозування як пріоритетної складової системи управління соціально-економічним розвитком території, уточнення змісту та підвищення результативності процесу прогнозування через обґрунтування концептуальних, методичних і практичних пропозицій щодо орієнтування його розвитку на ефективне забезпечення управління соціально-економічним розвитком територіально-економічних систем.

Література

1. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” [Електронний ресурс] // ВВР України. – 2000. – № 25. – Ст. 195. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
2. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету : постанова КМУ від 26.04.2003 р., № 621.
3. Грабовецький Б. Є. Економічне пргнозування і планування : навч. посібник / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВФТАНГ, 2000. – 209 с.
4. Шелобаев С. И. Теоретико-методологические основы экономического прогнозирования [Електронний ресурс] / С. И. Шелобаев, И. С. Шелобаева, В. Д. Бушуев // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 1. – С. 125–128. – Режим доступу: www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article_id=7778964
5. Пашута Н. Т. Основы прогнозирования и программирования макроэкономики : учеб. пособие / Н. Т. Пашута. – К. : МАУП, 2005. – 96 с.
6. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
7. Большая экономическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2008. – 980 с.
8. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харзішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
9. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : підручник / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. – Х. : ІНЖЕК, 2005. – 180 с.
10. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : монографія / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.

References

1. Zakon Ukrayiny` “Pro derzhavne prognozuvannya ta rozroblennya program ekonomichnogo i social`nogo rozvy`tku Ukrayiny`” [Elektronny`j resurs] // VVR Ukrayiny`. – 2000. – # 25. – St. 195. – Rezhy`m dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
2. Pro rozroblennya prognozny`x i programny`x dokumentiv ekonomichnogo i social`nogo rozvy`tku ta skladannya proektu derzhavnogo byudzhetu : postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 26 kvit. 2003 r. # 621.
3. Grabovecz`ky`j B. Ye. Ekonomichne prgnozuvannya i planuvannya : Navch. posibn. / B. Ye. Grabovecz`ky`j. – Vinny`cya : VFTANG, 2000. – 209 s.
4. Shelobaev S. Y`. Teorety`ko-metodology`chesky`e osnovy` ekonomy`cheskogo prognozy`rovany`ya [Elektronny`j resurs] / S. Y`. Shelobaev, Y`. S. Shelobaeva, V. D. Bushuev // Fundamental`nye y`ssledovany`ya. – 2008. – # 1. – S. 125–128. – Rezhy`m dostupu: www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article_id=7778964
5. Pashuta N. T. Osnovy` prognozy`rovany`ya y`` programmy`rovany`ya makroekonomy`ky` : Uch. posob. / N. T. Pashuta. – K. : MAUP, 2005. – 96 s.
6. Ekonomichna ency`klopediya : 3 t. / Redkol.: S. V. Mocherny`j (vidp. red.) ta in. – K. : Akademiya, 2000. – T. 1. – 864 s.
7. Bol`shaya ekonomy`cheskaya ency`klopedy`ya. – M. : Eksmo, 2008. – 980 s.
8. Suxorukov A. I. Modelyuvannya ta prognozuvannya social`no-ekonomichnogo rozvy`tku regioniv Ukrayiny` : monografiya / A. I. Suxorukov, Yu. M. Xarzishvili. – K. : NISD, 2012. – 368 s.
9. Modeli i metody` social`no-ekonomichnogo prognozuvannya: Pidruchny`k / V. M. Geyecz`, T. S. Klebanova, O. I. Chernyak ta in. – X. : INZhEK, 2005. – 180 s.
10. Lyuds`ky`j rozvy`tok regioniv Ukrayiny` : analiz ta prognoz (kolekty`vna monografiya) / Za red. E. M. Libanovoyi. – K. : In-t demografiyi ta social`ny`x doslidzhen` NAN Ukrayiny`, 2007. – 367 s.

Надіслана/Written: 22.07.2015 р.
Надійшла/Received: 24.07.2015 р.
Рецензент: д.е.н., проф. О. О. Орлов